

ELS NOMS DELS GUARNIMENTS

JOAN BESORA FORT

Els qui som de la tercera edat ens vam fer grans treballant amb matxos, mules i rucs per a conrear les terres i portar els fruits cap a casa. Mai no treballàrem amb bous: el pare deia que a cal Blaió n'hi havia. De cavalls, no crec que a cap casa en tinguessin.

Com que som dels últims que recordem els guarniments i les eines que s'usaven, he fet un recull dels noms de cadascun, i explicaré per a què servien. Cal advertir que alguns s'anomenaven de diferent manera dins del mateix poble, i que en els dels voltants encara hi podia haver més diferències, però tots ens enteníem. Els anomenaré tal com els deïem a casa. Al poble hi havia més mules que matxos i rucs: eren més dòcils i nobles; els matxos eren més forts, però maniàtics; i els rucs - dropos i tossuts - només servien per a la càrrega. També se'ls feia llaurar, però al poble deïem “llaurada de rucs, cavada de dones, collita de pets”, amb respecte per a les dones, que ja feien prou i més cavant tot el dia, malgrat que no era la seva feina.

Diré sempre la paraula *mula* quan l'hagi de fer servir amb els diferents estris.

Començarem per quan es posava la mula a l'estable. Se la fermava pel **ramal** a l'estaca de la paret, però hi havia qui la deixava lliure per l'estable. Portava al cap el **cabeçal**, que era de lona o cànem, passava per darrere les orelles i baixava fins vora la boca on, a cada costat, hi havia una anella: a una de les anelles s'hi lligava el ramal que, passant per darrere de les barres i de l'altra anella, servia per a estirar l'animal. Era una corda gruixuda, d'uns tres metres de llargària. Al cabeçal, entre els ulls i les orelles, pel front, hi passava una tira que unia els dos costats, i una altra feia el mateix per damunt del nas. A nivell de la del front, n'hi passava una altra per darrere, per tal que estigués ben subjectat, i també per vora la boca; les dues servien per a fixar-lo.

Damunt s'hi posaven les **ulleres**; eren de cuir i quasi iguals que el cabeçal. La diferència era que la tira superior, que passava per darrere les galtes, era fixa per un costat, i per l'altre s'enganxava a una sivella, a fi de poder-les treure. Prop de la boca, el mateix; només variava la tira que passava per sobre el nas: era de ferro -la serreta- i feia una mica d'arc i, per sota, estava dentada com una serra; era perquè quan, des del darrere es manava la mula, en estirar les **llongues**, feia mal i l'animal obeïa.

Per a portar càrrega s'utilitzaven el **bast** i l'**aubardor**. El bast es posava a

Bast vist del darrere

Coixí i aubardó

l'esquena de la mula i permetia dur més pes. La part que tocava a la pell de l'animal era de lona i estava folrada d'uns deu centímetres de llana. Per sobre, hi anaven unes fustes planes, horitzontals: la primera era més llarga i més gruixuda, i servia per a passar-hi les sogues quan es lligava alguna càrrega. Pel davant i pel darrere hi havia dos arcs de fusta, fets de dues peces, que s'unien a la part de dalt. A la part superior de l'arc hi havia un forat per a les bagues, que són unes cordes gruixudes com el ramal i que servien per a lligar els sacs; no es treien mai; era el que aguantava el bast i, a més, servia de suport per a carregar les portadores, els feixos de llenya...

La **singla**, la peça principal del bast, era una tira llarga de cuir i lona que donava la volta pel bast i per la panxa de la mula, tenia a una punta una anella per on es passava la tira i s'estrenyia bastant fort per tal que el bast quedés ben subjectat a l'esquena de l'animal i no es tombés cap a un costat.

El **pitral** era de cuir, estava enganxat a un costat, passava per sota del coll i s'unia a l'altra part per una sivella: era perquè no es fes enrere la càrrega.

La **tafarra** estava enganxada a cada part, donava la volta a les cuixes per sota de la cua i servia perquè la càrrega no anés endavant.

Per a carregar llenya, generalment s'utilitzaven els **ganxos**, que eren de fusta; n'hi havia un a cada banda. Eren dues peces rectangulars, unides amb una cadena per la part de sota, de manera que, quan s'obrien, quedava com si fos una v. Els dos ganxos, penjant un a cada costat, estaven units per unes cordes que passaven per sobre del bast i es lligaven amb les bagues. S'anava posant la llenya, i s'apilava fins a tocar la d'una banda amb la de l'altra; llavors, passant la soga per damunt, es lligava pel davant i pel darrere.

Per als sacs i sarrions, ja n'hi havia prou amb les bagues que ja eren al bast, no

Ganxos

Escaletes al bast

calia cap soga; i per a les portadores, tampoc.

Per a garbes i feixos s'utilitzaven les **escaletes**, que eren unes fustes de vora un metre i mig de llargària per uns cinc centímetres de gruix, unides al mig per altres dues, de més o menys mig metre, i del mateix gruix. Les llargues portaven cadascuna tres ranures al davant i tres al darrere, fetes de manera que l'obertura era de cara endavant, i a les de davant era de cara enrere, perquè la soga quedés travada i premés la carga. De garbes i feixos se'n posaven tres per banda; primer, el del mig i després els dels costats, i cadascun es lligava a una ranura i s'estrenyien tots junts. Era una lligada molt curiosa, però ara ja no recordo com es feia i, a més, em fóra molt difícil d'explicar. La part que anava davant de les escaletes era un poc més oberta i ampla que pel darrere, per tal que la carga no fes nosa al coll de la mula.

L'aubardor era per a portar menys pes i per a anar a cavall; era igual que el bast. Les dues fustes que passaven pel davant i pel darrere eren com vergues i estaven posades dins l'aubardor. La part que tocava a la mula era de lona i, per dins, de llana. Per donar-li més consistència, es posava palla llarga per les vores, i per sobre estava folrat de pell d'ovella, per poder seure més tou. La singla, la tafarra i el pitral eren iguals.

La **sàrria** era l'estri que es feia servir més per posar damunt l'aubardor. Feta de palma, d'uns dos metres i mig de llarg per un d'ample, quedava un poc ovalada, com una barca. Es posava per sobre de l'aubardó i, d'aquesta manera, penjava una bossa a cada costat, on es col·locava la càrrega; d'aquesta mena de bosses se'n deia els **corns**. No hi cabia gaire pes: s'hi solia posar el cistell del menjar, algun estri, el cabàs de la verdura, etc. Això era quan ja hi va haver carros, però abans es feia servir per a treure els fems o les pinyes de moresc i remolatxes; s'aixecaven els costats, que quedaven recolzats per sobre l'aubardó i tenien més capacitat. Antigament, si s'anava a Reus o a

Argadells

Collar

grandets, ja anaven agafats darrere del qui muntava la mula. A l'aubardó també s'hi posaven els **argadells**, que servien per a carregar les eïnes que s'anaven a omplir a la font vella. Estaven fets de vímet, passaven per sobre de l'aubardó i hi cabien dues càntares a cada costat. Fora de Capafonts, n'he vist de tres càntares i de ferro.

Ara passem a veure què es posava a l'animal quan havia d'estirar. El **collar** es feia servir sempre; fet de couro, es podia obrir per posar-lo i treure'l. S'agafava i es passava pel coll, de baix a dalt, i se subjectava per sobre amb tres sivelles. Tenia un folre gruixut de llana, que s'ajustava al coll de l'animal. A cada costat hi anava una fusta que es diu l'**espadella**, molt ben agafada al collar, perquè portava les anelles on es lligaven les cordes per a estirar.

Al collar s'hi posava el **vencilló**, que servia per a enganxar-hi els **tirants** que, a la vegada, se subjectaven a l'**argollat** del carro o al **forcat** de l'arada. El vencilló quedava agafat al collar perquè passava entre l'espadella i el collar. Era de couro una mica gruixut.

El **rabastet** era un bast com de miniatura. Es posava a l'esquena de la mula, ben endavant, i se subjectava amb la singla. Per sobre hi passava el **sofra**, que era una tira de couro gruixut que servia per a aguantar el pes de les vares del carro, que s'ajustaven amb unes sivelles. Per sobre del rabastet hi havia dues fustes: a la del davant hi anava una anella que servia per a passar-hi les **llongues**, i a la del darrere, una sivella on s'enganxava la **retranga**.

La retranga era de couro, bastant reforçada, i s'aguantava per damunt l'esquena i les anques de l'animal. La tira que venia del rabastet tenia un petit coixí del qual sortien dues tires de couro, una per cada banda, que arribaven a les cuixes de l'animal,

passant pel costat i per sota la cua, on quedaven unides a la tafarra, igual que la del bast. Del coixinet encara hi sortien dues tires més, que passaven per la part del damunt de les anques de la mula fins a la tafarra, on s'unien amb una anella. Tot plegat servia per a quedar recolzat damunt la mula, a fi de no caure. A les dues anelles de cada banda, hi havia fixades dues cadenes, els **reculans**, de més o menys un metre, que s'enganxaven sota les vares del carro i que servien per a fer-lo anar cul enrere; la mula tibava i el carro reculava. A més d'arrossegar el carro cap enrere, servien perquè a les baixades la mula l'anés frenant i no topés amb ella.

La **barriguera** era com el sofra, però anava d'una vara del carro a l'altra, per sota la panxa de la mula, i servia perquè el carro no s'aixequés quan hi havia massa pes al darrere. El pes de la mula aguantava les vares, que s'aixecaven, i evitava que l'argollat i el vencilló alcessin el collar i escanyessin la mula.

A la mula, única o primera enganxada al carro, li deien l'**escalera**, i es governava mitjançant les **llongues**, que el conductor del carro sostenia amb les mans. Les llongues passaven per les anelles del rabastet, del collar i de les ulleres. Ja es comprèn que el morro de la mula en tenia una a cada costat i que, quan el conductor les estirava, feien pressió a la serreta, que li passava per sobre el morro; com que en tibar li feia mal, la mula obeïa ràpidament.

Un altre estri que es feia servir era la **xurriaca**, que s'utilitzava per a arriar les mules; era un bastó amb una tira de cuir a la punta. Quan pegaves a la bèstia amb la xurriaca, procuraves no fer-li mal; moltes vegades, només se sacsejava fort la tira a l'aire, i llavors el cuir petava, i la mula ja s'espavilava i no calia pegar-li. D'això se'n deia **fer la tralla**.

A cavall s'hi anava amb l'aubardó, a pèl o amb una manta damunt la mula. La sella de muntar i els estreps no es coneixien a Capafonts.

Per a llaurar, generalment s'usava el **coixí**. Era semblant al collar, però no tan reforçat, més senzill; l'única diferència era que entrava per sobre el coll i es lligava per sota. A cada banda hi havia com un monyó amb una ranura, per on es lligava amb un cordill reforçat. Per sobre també era diferent: pel davant hi havia un buit en forma de canal, per a posar-hi el jou quan es llaurava en parell de mules o bous. Però els qui no llauraven mai en parell -que eren molts- feien servir el collar en comptes del coixí.

L'arada s'enganxava igual que el carro: la mula portava un rabastet més petit i senzill, i el sofra que servia per a sostenir el forcat.

L'arada es componia de dues peces: el **forcat** i l'**arada**.

El forcat tenia dues vares de fusta unides per la corba del darrere, que era de ferro. Del mig de la corba en sortien dos ferros cap enrere, separats uns dos centímetres, amb un forat al mig per on passava un cargol que enganxava l'arada. A

Collar, rabastet i retranga

Rabastet
amb el sofra

inclinació de l'arada perquè anés amb més o menys puntera.

L'arada tenia tres peces: la **cameta**, que s'enganxava al forcat; l'**esteve**, que era el mànec que servia per a empènyer i dirigir; l'una i l'altra anaven unides al **pany**, que és on hi havia la **rella**. Tot era de ferro i molt reforçat.

L'esteve pujava del terra fins a l'alçada del forcat, amb forma corbada, i tenia una anella per a passar-hi les llongues.

Les arades eren **giratòries**, d'una o dues pales, o **fixes**. Les giratòries tenien les pales unides a la cameta i a l'esteve per un ferro fix, que passava per dins d'un tub, on estaven unides les pales, una a baix i l'altra a dalt, mirant les dues en la mateixa direcció. Quan s'arribava al final del solc, s'aixecava l'arada i es giraven les pales cap a l'altre costat; així la terra es bolcava cap al mateix costat. La pala sempre era fixada al pany i a la rella. Aquestes arades giratòries eren les més corrents i modernes, però n'hi havia d'altres més antigues, d'una sola pala, que per girar l'arada calia aixecar-la i passar pel davall del pany la pala cap a l'altre costat; així, aquesta ja quedava en la direcció correcta, era fixada per un ferro que hi havia a la cameta.

Una de les arades més antigues era la de **ralló**, que no tenia pales, sols rella que començava en punta, però s'anava eixamplant, i de cada part del punt més ample en sortia un ferro, inclinat cap enrere; pel mig, anava fixada al pany. Es feia servir poc, només en terra tova; ballava molt i li dèiem el boig. De fet, era l'arada romana.

Un altre model era la **fixa** -per a mi la millor. Se'n deia així perquè tenia una sola pala, clavada al pany; en tenir una sola pala, sempre tirava la terra cap al mateix costat; per això, havies d'anar per un solc i després per un altre, i els primers, com que estaven

junts, amuntegaven una mica la terra. Quan ja feia estona que llauraves, el bocí que havies fet s'engrandia, i per no donar tantes voltes, es començava un altre tros i es repetia la mateixa operació fins que s'unia amb el que ja estava llaurat. Les parades amb arbres eren les més aptes per a aquesta arada, perquè les tires feien de guia. Quan la terra era forta, era la que anava millor.

Per a arrossegar o estirar es feien servir els **tirants**; unes cordes robustes, generalment de cànem i cuir, amb una nansa per a enganxar al collar; per l'altra punta, acabaven amb un ganxo, també de ferro, que servia per a fixar la cosa que s'havia d'arrastrar. Quan el carro anava carregat, s'hi podien posar dues o més mules; depenia del pes que portava, però amb tres o quatre ja n'hi havia prou. Els tirants de la mula que anava al davant de l'escalera s'enganxaven amb els de l'escalera o a l'anella de les vares del carro; i les altres, sempre de tirants a tirants.

Per a arrossegar pins (d'aquesta feina se'n deia l'**arrastro**) algú feia servir tirants de cadena, que eren més forts. Més enrere de les potes de la mula, quan el tirant ja sempre era cadena, s'hi posava una vara de fusta que servia per a obrir-los, a fi que no freguessin les potes dels animals. Els pins es lligaven amb una cadena o es clavaven amb uns claus i s'enganxaven als tirants.

Els tirants també servien per a arrossegar la **tirassa** -que s'utilitzava per a carregar pedres- i la post d'aplanar.

Per a batre, els tirants s'enganxaven al **trill**, que era una fusta plana que, per sota, tenia clavats uns trossos de ferro prim i esmolats, que servien per a trinxar el cereal; amb la mula, es donaven voltes fins que el blat quedava fet palla i el gra ja era tot a terra. Aquest tipus de trill era dels més moderns, però n'he vist d'altres que en comptes de trossos de ferro tenien pedres primes esmolades, com les que feien els homes primitius.

Més moderns i lleugers eren els **diables**, amb tres cures de ferro i una plataforma de fusta al damunt, on es posava una caixa per seure. Feien palla més aviat i més trinxada. Hi havia un altre model, molt semblant, que ja portava un seient amb respatller i uns braços.

Abans de batre, si l'era era de terra, s'acondicionava regant-la i fent fang amb els peus; damunt, una capa de palla i, amb una fusta gruixuda que tenia un pal llarg, s'anava picant per deixar el terra ben pla. Quan s'havia assecat una mica, s'hi passava el rodets de pedra, que és un cilindre cònic per a poder rodar fent circumferències.

Les eres de pedra tenien el paviment pla, enllosat. Abans de batre, es treia l'herba que hi havia entre llosa i llosa, s'escombrava tot fins a deixar-ho ben net. Per menar les mules cap a la dreta, es deia *lla*, i cap a l'esquerra, *oisque*, i per aturar-les *txooo* o bé *ooo*.

Tornant als guarniments, hem de dir que tenien molts ornaments -sobretot el collar i les ulleres- fets amb claus de coure daurats. A les tapes de les ulleres, sovint hi havia les inicials de l'amo.

Descriure tots els detalls d'un guarniment és molt difícil. Si aquest text el llegeix algun baster, que em perdoni per tot el que no he sabut explicar.

